

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ У СТРАТЕГИЈИ ПАМЕТНЕ СПЕЦИЈАЛИЗАЦИЈЕ СРБИЈЕ

43

Ђуро Кутлача, Душица Семенченко,
Дијана Штрбац и Лазар Живковић
Универзитет у Београду, Институт „Михајло Пуйин“

САЖЕТАК: У раду се анализира место дигитализације културне баштине у стратешким документима Републике Србије, процењују потребе и расположиви ресурси, а затим се пореде напори државе у овој области са положајем и активностима на дигитализацији културне баштине у Европској унији. Анализирају се изазови у области дигитализације културне баштине у Србији и предлажу мере као одговори на идентификоване изазове. Посебно се анализира место културне баштине и процес њене дигитализације у оквиру приоритетних области Стратегије паметне специјализације Србије као потенцијална мера за разрешавање више изазова пред којима је процес дигитализације суочен у Србији.

Кључне речи: дигитализација, културна баштина, Србија, Стратегија паметне специјализације

КУЛТУРНА БАШТИНА СРБИЈЕ И ПРОЦЕС ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ

Културна баштина је предмет све већег интереса како националних администрација тако и истраживачких тимова, од појединачних истраживачких институција до нивоа међународних пројеката и акција¹ и то како економска, тако и друштвена улога и вредност културне баштине. Када су у питању истраживачки подухвати посебну важност представљају анализе појединачних „студија случаја“, односно приступа како се третирају појединачна културна добра која могу да послуже као пример добре (али и лоше) праксе у другим државама. Значајни напори се улажу и у процес мониторинга и евалуације појединачних пројеката и програма заштите и дигитализације културне баштине². Кроз реализацију националних пројеката дигитализације културне баштине Србије ова проблематика је предмет како

- 1 Cornelia Dümcke, Mikhail Gnedovsky, *The Social and Economic Value of Cultural Heritage: literature review*, European Expert Network on Culture (EENC) Paper, 2013.
- 2 Roswitha Poll, NUMERIC: statistics for the digitisation of European cultural heritage, Program, Vol. 44 Issue: 2, pp. 122–131, 2010.

истраживачког³, тако и професионалног интереса и домаћих аутора (нпр. часопис *Архив*; часопис *Review of the National Center for Digitization*, издавач: Математички факултет у Београду).

Законом о културним добрима уређује се систем заштите и коришћења културних добара и утврђују услови за обављање делатности заштите културних добара која се у члану 2 дефинишу на следећи начин: „Културна добра су ствари и творевине материјалне и духовне културе од оштре интереса које уживају посебну заштиту утврђену овим законом. Културна добра, у зависности од физичких, уметничких, културних и историјских својстава, јесу: споменици културе, просторне културно-историјске целине, археолошка налазишта и знаменита места – непокретна културна добра; уметничко-историјска дела, архивска грађа, филмска грађа и ситара и репка књига – покретна културна добра.“⁴

Законом о култури дефинисана је обавеза државе када је у питању дигитализација културне баштине, у оквиру обухвата општег интереса у култури у члану 6: „... 13) подстицање примене нових технологија у култури и дигитализацији; 13а) подстицање процеса дигитализације и развоја дигиталне истраживачке инфраструктуре у области заштите културног наслеђа и уметности.“⁵ Овај члан је уједно и једино место на којем се дигитализација помиње у Закону о култури. У Закону о културним добрима дигитализација се уопште не помиње. Дигитализација културних добара дефинише се и прописује нижим, подзаконским актима, што ће бити елаборирано у следећем поглављу овог рада.

Колики је обим посла када је у питању дигитализација културне баштине Србије може се проценити на основу података прикупљених у оквиру израде Стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027⁶: „Републички завод за заштиту споменика културе је, према Закону о културним добрима, централна установа, која води и Централни регистар непокретних културних добара. У регистру је тренутно уписано 2.531 непокретно културно добро, од којих 2.188 споменика културе, 75 просторно културно-историјских целина, 191 археолошких налазишта и 77 знаменитих места. Катастрирано је 783 непокретних културних добара, од којих су 201 од изузетног, а 582 од великог значаја.“⁷

3 Бранко Красојевић, Биљана Ђорђевић, *Нематеријално културно наслеђе: туристички ресурс Србије*, SYNTHESIS 2015 – Tourism and hospitality, International Scientific Conference of IT and Business-Related Research, стр. 561–565.

4 Закон о културним добрима, „Службени гласник РС“, бр. 71/94.

5 Закон о култури, „Сл. гласник РС“ бр. 72/09, 13/16, 30/16 – исправка.

6 Стратегија развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027. није усвојена, текст предлога Стратегије расположив је на сајту Министарства културе и информисања Владе Републике Србије.

7 Предлог Стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027, доступно на: <http://www.kultura.gov.rs/docs/dokumenti/predlog-strategije-razvoja-kulture-republike-srbije-od-2017--do-2027--predlog-strategije-razvoja-kulture-republike-srbije-od-2017--do-2027-.pdf>

У овом раду се анализира место дигитализације културне баштине у стратешким документима државе Србије, процењују потребе и расположиви ресурси, а затим се пореде напори државе у овој области са положајем и активностима на дигитализацији културне баштине у Европској унији. Циљ рада је да се укаже на изазове у области дигитализације културне баштине у Србији и предложи мере као одговори на идентификоване изазове.

ИНСТИТУЦИОНАЛНА ОСНОВА ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ

У уводу овог рада наведено је да се дигитализација помиње у Закону о култури само у члану 6 у оквиру обухвата општег интереса у култури. Дигитализација културних добара дефинише се и прописује подзаконским актима и другим релевантним документима. У овом поглављу дајемо исцрпни преглед институционалног позиционирања процеса дигитализације културне баштине. Кључни документи државе за процес дигитализације културне баштине су следећи:

- Правилник о ближим условима за дигитализацију библиотечко-информационе грађе и извора;
- Смернице за дигитализацију културног наслеђа у Републици Србији;
- Стратегија развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027. године;
- Акциони план за спровођење Стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027. године.

У члану 1. Правилника о ближим условима за дигитализацију библиотечко-информационе грађе и извора прописују се *„услови за дигитализацију библиотечко-информационе грађе и извора у циљу сврхе, циљева и остварења дигитализације библиотечко-информационе грађе и извора, стварања дигиталних докумената, формирања и обраде дигиталних збирки и библиотеке, чувања дигиталних објеката, обезбеђивања приступа дигиталним збиркама и друга питања која су од важности за вођење базе дигитализоване библиотечко-информационе грађе“*⁸. Посебан значај овог Правилника је и што се у прилогу 1 даје „Препорука формата метаподатака за објекте дигитализоване националне баштине“, у којој се дефинишу основни типови објеката и списак поља релевантних елемената. Пошто је овим Правилником дефинисана и База дигитализоване библиотечко-информационе грађе (члан 2: *„База дигитализоване библиотечко-информационе грађе садржи податке о дигитализованој грађи на територији Републике Србије. Библиотеке достављају прописане податке за базу дигитализоване библиотечко-информационе грађе у прописаном*

8 Правилник о ближим условима за дигитализацију библиотечко-информационе грађе и извора, Службени гласник 102/17, 2017.

формату. Прописане податке о дигитализованој грађи свака библиотека доставља Народној библиотеци Србије, у складу са међаподацима који су саставни део овог правилника⁹), основано је очекивање да се та база успостави и представља основу за праћење процеса дигитализације културне баштине у Србији.

У документу „Смернице за дигитализацију културног наслеђа у Републици Србији“ (даље: Смернице), коју је припремила Радна група Комисије за дигитализацију Министарства културе и информисања септембра 2017. године, дефинисане су активности за спровођење процеса дигитализације културног наслеђа у Републици Србији *„имајући у виду примере добре праксе у појединим условима заштите у Србији и водећи рачуна о међународним стандардима у тој области“*¹⁰. Те смернице се посебно односе на:

- основне појмове у дигитализацији;
- стратешке принципе и циљеве дигитализације;
- кључне кораке у процесу дигитализације;
- систем метаподатака;
- препоручене техничке карактеристике за стварање дигиталних докумената;
- проверу квалитета дигиталних објеката;
- дуготрајно чување дигиталних објеката;
- приступ дигиталним објектима.

Под дигитализацијом се у Смерницама подразумева поступак који укључује, али се не ограничава на:

- развој потпуних дигиталних каталога културног наслеђа, превођење из аналогне у дигиталну форму објеката културног наслеђа и одговарајуће документације о културном наслеђу;
- развој алата и инструмената, укључујући и правне, за различите врсте обраде и заштите дигитализованог културног наслеђа;
- дуготрајно чување дигитализованог културног наслеђа, укључујући и решавање проблема промене формата физичких носача и записа дигиталних информација;
- развој и повезивање програмске и физичке мреже информационих система о дигитализованом културном наслеђу;

9 Исто.

10 Смернице за дигитализацију културног наслеђа у Републици Србији, Република Србија, Министарство културе и информисања, 2017.

- обезбеђивање трајног и поузданог приступа дигитализованој грађи, као и оптималног и безбедног коришћења те грађе за најразличитије намене у складу са дефинисаним ограничењима;
- мултимедијално представљање дигитализованог културног наслеђа.¹¹

Смерницама се дефинишу следећи основни појмови у дигитализације културне баштине: дигитални објекат, дигитални документ, дигитална збирка, дигитална библиотека, метаподаци и шема метаподатака.

Предлогом Стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027. године (даље: Предлог Стратегије развоја културе) дефинисана су три приоритета у области културе: развој кадрова; развој инфраструктуре; европске интеграције и међународна сарадња.¹²

У четвртном делу Предлога Стратегије развоја културе дефинисано је пет области културног развоја: културно наслеђе, савремено стваралаштво, дигитализација културног наслеђа и савременог стваралаштва, међуресорно и међусекторско повезивање и сарадња различитих нивоа власти и међународна сарадња.

За дигитализацију културног наслеђа и савременог стваралаштва планира се остваривање циљева који подразумевају:

- успостављање правног оквира за регулисање процеса дигитализације;
- обезбеђивање отвореног приступа дигитализованој грађи;
- спровођење техничко-технолошке модернизације установа на свим нивоима;
- дигитализацију савременог стваралаштва, нарочито књижевности и издаваштва;
- израду националног портала за активно, константно и интензивно представљање дигитализованог културног наслеђа и савременог стваралаштва;
- вођење статистике о квалитету и квантитету дигитализоване грађе и развој дигиталне културе и дигиталне писмености.

Посебно се истиче неопходност израде националног заштитног знака (*watermark*), као допуна наведним Смерницама за дигитализацију културне баштине.

Предлогом Стратегије развоја културе прописује се и развој законске регулативе за процес дигитализације културне баштине:

- могућност приступа дигиталном садржају водећи рачуна о заштити интелектуалних права и приватности, права на комерцијалну дистрибуцију до-

11 *Исшо.*

12 Предлог Стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027.

датно обрађених јавно доступних дигитализованих садржаја, обавезност депозита дигиталних верзија нових издања, као и садржаја који су оригинално настали у дигиталној форми код релевантних институција и обавезне резервне копије на за то предвиђеном месту ван просторија установе;

- права аутоматског прикупљања дигиталних садржаја (*web-harvesting*).

Стратегија развоја дигитализације културног наслеђа и савременог стваралаштва подразумева остваривање циљева које ће у периоду од 2017. до 2027. године у највећој мери довести до нивелисања тренутног раскорака у набавци и употреби савремене информационе и комуникационе технологије, оспособљености запослених у установама културе и стварних потреба за дигитализацијом културног наслеђа и савременог стваралаштва.¹³

У Акционом плану за спровођење Стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027. године (даље: Акциони план) дефинисане су мере за реализацију општих циљева Предлога Стратегије развоја културе који се односе на дигитализацију културне баштине – општи циљ 20: *Дигитализација културног наслеђа и савременог стваралаштва ради квалитетније очувања садржаја и омогућавања његове доступности, и то у оквиру следећих посебних циљева*¹⁴:

- Посебан циљ 20.1. Успостављен Регулаторни оквир дигитализације који уређује: обавезе и надлежности установа културе и учесника у процесу дигитализације, имплементацију међународних стандарда; интероперабилност; промоцију дигитализоване грађе кроз постојећи систем функционисања установа културе;
- Посебан циљ 20.2. Омогућена компатибилност и умрежавање у областима и ситуацијама где није могуће увести јединствени информациони систем увођењем минимума заједничког именованог дигитализоване грађе;
- Посебан циљ 20.3. Развијен систем речника контролисаних термина и метаподатака за потребе описивања дигитализованог културног наслеђа и савременог стваралаштва у складу са међународним терминима;
- Посебан циљ 20.4. Отворен приступ дигитализованој грађи у јавним установама у складу са правним оквиром заштите интелектуалне својине;
- Посебан циљ 20.5. Техничко-технолошка модернизација релевантних институција које се баве дигитализацијом културног наслеђа и савременог стваралаштва;
- Посебан циљ 20.6. Дигитализација савременог стваралаштва, књижевности и издаваштва (е-књиге, продукција и е-трговина), музичке умет-

¹³ Исто.

¹⁴ Акциони план за спровођење Стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027. године.

ности и дискографије (интернет издања и е-трговина), укључујући остварења професионалних и аматерских друштава и удружења, дечјег стваралаштва и стваралаштва наивне и маргиналне уметности;

- Посебан циљ 20.7. Образовани редовни, мастер и докторски програми на акредитованим установама високог образовања;
- Посебан циљ 20.8. Израђен Национални портал за представљање дигитализованог културног наслеђа и савременог стваралаштва;
- Посебан циљ 20.9. Обједињена дигитализација културног, природног и научног наслеђа у складу са међународним стандардима.

Дефинисана су и три кључна индикатора реализације процеса дигитализације културне баштине Србије:

1. Успостављен регулаторни оквир дигитализације и дефинисане обавезе и надлежности установа културе и учесника у процесу дигитализације (рок за реализацију је 2021. година);
2. Израђен Национални портал за представљање дигитализованог културног наслеђа и савременог стваралаштва дигитализације (рок за реализацију је 2021. година);
3. Омогућен отворен приступ дигитализованој грађи.¹⁵

За сваки од девет посебних специфичних циљева дигитализације културне баштине Србије дефинисане су мере, очекивани резултати мера, процес њихове реализације, период реализације, носилац реализације, партнери у реализацији, као и извор финансирања реализације прописаних мера.

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ У ЕУ

Министри држава потписница Европске културне конвенције састали су се у априлу 2015. године, усвајајући Намурску декларацију ради промовисања заједничког и уједначавајућег приступа управљању културним наслеђем. У фебруару 2017. године, заменици министара усвојили су Препоруку CM/Rec(2017)1 државама чланицама о „Стратегији европске културне баштине за 21. век“ која је званично покренута у Лимасолу на Кипру у априлу 2017. године.

Стратегија европске културне баштине за 21. век заснива се на три компоненте:

- „Социјална“ компонента користи културно наслеђе како би се промовисала различитост, оснаживање заједнице оних који се баве проблематиком културне баштине и партиципативно управљање.

¹⁵ *Исшо.*

- Компонента „територијални и економски развој“ има за циљ да ојача допринос културне баштине одрживом развоју, заснованом на локалним ресурсима, туризму и запошљавању.
- Компонента „знање и образовање“ фокусира се кроз културну баштину на питања образовања, истраживања и доживотног образовања, успостављањем центара за упознавање са културним наслеђем и центара за обуку у занатима и професијама које се баве културним наслеђем, путем одговарајућих програма образовања, обуке и истраживања.¹⁶

„Друштвена компонента“ се фокусира на однос између културног наслеђа и друштва, грађанства, преношење демократских вредности кроз партиципативно управљање и праксу доброг управљања („good governance“) путем партиципативног управљања. Стратегијом су идентификовани следећи изазови за друштвену компоненту:

- живети у миру;
- побољшање квалитета живота;
- допринос благостању и здрављу људи;
- чување колективног памћења;
- успостављање добре управе;
- промовисање партиципативног управљања;
- оптимизација имплементације конвенција;
- промовисање инклузивног приступа културном наслеђу.

За разрешавање ових изазова дефисано је 10 препорука од којих се истичу оне које су директно или индиректно повезане са процесом дигитализације културне баштине:

- учинити културну баштину приступачнијом;
- користити културну баштину да потврди и пренесе темељне вредности Европе и европског друштва;
- промовисати културно наслеђе као средство за интеркултурни дијалог, мир и толеранцију;
- омогућити и подстицати (јавна и приватна) партнерства у пројектима промоције и конзервације културног наслеђа.

Компонента „територијални и економски развој“ фокусира се на однос између културног наслеђа и просторног развоја, привреде и локалне и регионалне

¹⁶ *Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the European Cultural Heritage Strategy for the 21st century* (CM/Rec(2017)1), Council of Europe, 2017.

управе уз поштовање принципа одрживог развоја. Стратегијом су идентификовани следећи изазови за ову компоненту:

- изградити инклузивније и кохезивно друштво;
- развијати просперитет у Европи користећи ресурсе о баштини;
- осигурати да Европљани уживају висок квалитет живота, у складу са њиховим културним и природним окружењем;
- имплементација принципа интегрисане конзервације;
- осигурати да се наслеђе узима у обзир у стратегијама и програмима одрживог просторног развоја;
- развијање способности јавних служби за решавање питања одрживог просторног развоја помоћу бољег коришћења културног наслеђа;
- очување и развијање способности јавних служби за решавање питања културног наслеђа;
- повећање употребе и поновног коришћења културног наслеђа.

За разрешавање ових изазова дефинисано је 11 препорука које су све директно или индиректно повезане са процесом дигитализације културне баштине:

- промовисати културно наслеђе као ресурс и олакшати финансијске инвестиције;
- подржати и промовисати сектор наслеђа као средство за стварање радних места и пословних могућности;
- промовисати вештине везане за културну баштину;
- урадити студије утицаја културног наслеђа за рехабилитацију, изградњу, планирање и инфраструктурне пројекте;
- подстицати поновну употребу наслеђа и коришћење традиционалног знања и праксе;
- осигурати да се наслеђе узима у обзир у области развоја, просторног планирања, заштите животне средине и енергетике;
- размотрити наслеђе у политикама одрживог туризма;
- заштитити, обновити и побољшати наслеђе, што повећава употребу нових технологија;
- користити иновативне технике за промоцију културног наслеђа у јавности, уз очување њеног интегритета;
- користити културно наслеђе као средство које даје региону препознатљив карактер и учинити га привлачнијим и боље познатим;
- развити нове моделе управљања како би се осигурало да наслеђе има користи од економских ефеката које производи.

Компонента „знање и образовање“ се фокусира на однос између културног наслеђа и знања. Ова компонента обухвата подизање свести, обуку и истраживање. Стратегијом су идентификовани следећи изазови за ову компоненту:

- помагање да се подстакне заједничко друштво знања;
- идентификовање, очување, пренос и размена знања и вештина у области заштите културног наслеђа;
- подизање свести о вредностима које се преносе културним наслеђем;
- обезбеђивање да учесници у заштити културног наслеђа имају приступ доживотном образовању;
- гарантовање високог техничког нивоа за све занате и вештине културне баштине;
- подршка, јачање и промовисање међувладине сарадње;
- подстицање истраживања културног наслеђа;
- подршка посвећивања младих људи културној баштини.

За разрешавање ових изазова дефинисано је 11 препорука од којих се истичу оне које су директно или индиректно повезане са процесом дигитализације културне баштине:

- диверсификовати системе обуке за професионалце у области културног наслеђа;
- развити базе знања о локалним и традиционалним материјалима, техникама и вештинама;
- осигурати да се преносе знања и вештине које се баве културном баштином;
- гарантовати компетентност професионалаца који раде на културном наслеђу;
- развити студијске и истраживачке програме који одражавају потребе сектора културног наслеђа;
- подстицати и подржавати развој мрежа;
- истражити наслеђе као извор знања, инспирације и креативности.¹⁷

Реализација Стратегија европске културне баштине за 21. век, примена изложених препорука и имплементација самог процеса дигитализације културне баштине, предмет је сталног праћења и оцењивања нивоа успешности и ефикасности од стране институција ЕУ.

17 *Исшо.*

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ У СРБИЈИ: ИНИЦИЈАТИВЕ, ПРОЈЕКТИ, РЕЗУЛТАТИ

Најважније иницијативе, пројекти и резултати процеса дигитализације културне баштине могу да се сагледају на сајту Националног центра за дигитализацију, основаног 2002. године):

53

1. Одржан је читав низ конференција од којих се посебно истиче серија конференција о дигитализацији националне баштине, старих записа из природних и друштвених наука и дигиталној хуманистици.
2. Публикације:
 - Преглед Националног центра за дигитализацију;
 - Архив;
 - Архивски преглед;
 - Гласник Народне библиотеке Србије;
 - *DigiCULT* Новости.
3. Пројекти:
 - Електронски каталог непокретних споменика културе у Србији;
 - Дигитална Народна библиотека Србије;
 - Извештај о пројекту 0013 „Развој стандарда за дигитализацију, рачунарско архивирање и рестаурацију културно-историјских добара“ МНТ Србије за период 2002–2004. године;
 - Дигитализација и презентација средњовековних српских манастира, пројекат подржан од стране *UNESCO Participation Programme* 2004/2005. године;
 - Виртуелна библиотека;
 - Предлог пројекта „Дигитализација културне и научне баштине“;
 - Громанов албум фотографија 1876–1878. година;
 - Старе карте, гравуре и фотографије из збирке Музеја града Београда;
 - Снимак и анализа стања у установама културе у Србији и предлог стратегије дигитализације националне баштине;
 - Пројекат: „Сакрални објекти Топлице“;
 - Пројекат: „Виминациум“;
 - Југословенски национални комитет Међународног савета музеја (YU ICOM).

4. Стандарди:

- 339.50;
- Кодирани опис архиве (EAD);
- *Dublin Core*;
- Електронски документи: Приручник за архивисте, *International Council on Archives, Committee on current records in an electronic environment*;
- Предлог националног стандарда описа покретних културних добара (НЦД, УНЕСКО Комитет за дигитализацију);
- Предлог националног стандарда за опис колекција (НЦД, УНЕСКО Комитет за дигитализацију);
- Препорука формата метаподатака за објекте дигитализоване националне баштине (нова радна верзија).¹⁸

Чињеница је, међутим, да База дигитализоване библиотечко-информационе грађе чија је израда и одржавање прописано Правилником о ближим условима за дигитализацију библиотечко-информационе грађе и извора (Службени гласник 102/17 од 15.11.2017.) није јавно доступна, па самим тиме и није могуће да јој се приступи и прегледа њен садржај. Поред тога, обим посла за процес дигитализације наведен у уводном поглављу овог рада, указује на то да је пред институцијама и појединцима који раде на процесу дигитализације културне баштине Србије велики посао за који се и не зна укупна цена, рок завршетка и могући резултати.

ПРОЦЕС ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ У СРБИЈИ: ИЗАЗОВИ И МЕРЕ ЗА ЊИХОВО ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ

Процес дигитализације културне баштине у Србији суочен је са низом изазова који ометају тај процес, успоравајући га и чинећи га мање ефикасним од жељеног. Посебно се истичу следећи изазови:

- *Недовољно истакнути значај процеса дигитализације културне баштине.*

Релативно скромно место у Закону о култури, као и чињеница да Стратегија развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027. године још увек није усвојена, чине позицију процеса дигитализације неизвесном. Недовољна је и медијска подршка и промоција, а сам рад професионалаца и институција на дигитализацији у великој мери је непознат широј јавности.

¹⁸ Национални центар за дигитализацију, <http://www.ncd.org.rs/index.html>.

- *Потреба усаглашавања процеса дигитализације културне баштине у Србији са процесима дигитализације културне баштине у државама чланицама Европске уније, као и са званичним документима ЕУ који се односе на овај процес.*

Процес придруживања Србије ЕУ обухвата и прихватање смерница и препорука ЕУ који се односе на процес дигитализације културне баштине. Уградња препорука СМ/Rec(2017)1 коју је ЕУ усвојила 2017. године у кључне документе Владе Републике Србије (Стратегија развоја културе и Акциони план за реализацију Стратегије) и њихова имплементација, потребан је услов за интензивирање активности на дигитализацији културне баштине у Србији. Поред тога, неопходно је обезбедити много већа финансијска средства и мобилизацију институција и професионалаца у овој области, како би процес дигитализације достигао обим и ефикасност који су неопходни за адекватну имплементацију.

- *Недовољна отвореност процеса дигитализације културне баштине потенцијално ширем броју привредних групава која могу да се укључе у комерцијални гео овој процеса.*

Оснивање Националног центра за дигитализацију (НЦД) 2002. године, у форми конзорцијума водећих домаћих културних и истраживачких институција укључених у дигитализацију културне баштине (конзорцијум укључује Математички институт САНУ, Математички факултет Универзитета у Београду, Народну библиотеку Србије, Народни музеј из Београда, Археолошки институт, Архив Србије, Републички завод за заштиту споменика културе – Београд и Југословенску кинотеку) представља конкретизацију напора државе у овој области. То је, међутим, недовољно коришћење ресурса и капацитета, посебно у области информационо-комуникационих технологија (ИКТ) које су у великом порасту у Србији, посматрано бројем фирми, професионалаца који се баве софтверским инжењерством, као и производа и услуга које ИКТ сектор развија и нуди домаћем и страном тржишту¹⁹[3]. Адекватним отварањем процеса дигитализације може се очекивати већи број заинтересованих фирми, али и потенцијалних приватних инвеститора који би могли да нађу пословни интерес и у овом сектору. При томе је неопходно водити рачуна о техничким стандардима, заштити података и очувању саме културне баштине од евентуалних непрофесионалних активности;

- *Недовољно ангажовање материјалних, финансијских и људских ресурса на реализацији процеса дигитализације културне баштине.*

Програмирана и жељена брзина и обухват процеса дигитализације културне баштине у Србији захтева значајно веће ангажовање материјалних, финансијских и

19 IMP-CIRNT, *ICT case study in Serbia: Report on the innovation potential of the ICT sector in Serbia*, 2018, available at: <http://www.pupin.rs/cirnt/wp-content/uploads/2018/06/ICT-case-study-report.pdf>

људских ресурса на реализацији овог процеса. Могуће решење овог изазова налази се у позицији културне баштине у новој Стратегији паметне специјализације Србије, чија израда је у току (планирани завршетак Стратегије је крај 2018. године)

Мере за превазилажење наведених изазова којима је суочен процес дигитализације културне баштине у Србији могу да се групишу у следеће програме:

- Програм хармонизације националних активности на дигитализацији културне баштине у Србији са тим процесима у ЕУ.
- Овај програм у суштини представља преузимање и интегрисање свих препорука ЕУ (посебно препорука CM/Rec(2017)1) у области дигитализације културне баштине у одговарајуће активности у Србији.
- Програм интензивирања активности на реализацији процеса дигитализације културне баштине у Србији.

Овај програм у највећој мери треба да обухвати:

- Анимирање фирми и појединаца у оквиру ИКТ сектора да своје професионалне активности усмере и на процес дигитализације културне баштине у Србији, развојем одговарајућих софтверских производа и услуга.
- Успостављање партнерства са сродним конзорцијумима, програмима и пројектима у ЕУ ради бржег и ефикаснијег трансфера добре праксе и решења, као и ширења информација о домаћој културној баштини и постигнутим резултатима у процесу дигитализације културне баштине у Србији.
- *Програм имплементације Стратегији паметне специјализације Србије.*

Иако је израда ове Стратегије у току, у следећем поглављу ћемо изложити најважније елементе те Стратегије који се директно односе на културну баштину и процес њене дигитализације.

КУЛТУРНА БАШТИНА У СТРАТЕГИЈИ ПАМЕТНЕ СПЕЦИЈАЛИЗАЦИЈЕ СРБИЈЕ

Почетком 2017. године започете су активности на изради Стратегији паметне специјализације Србије, а за крај 2018. године планиран је њен завршетак и званично усвајање. Током 2017. године урађена је квантитативна анализа економских, иновационих и научних потенцијала по статистичким регионима Србије за државу у целини и генерисани су приоритетни сектори – групе делатности (*NACE 3-digit level priority sectors-groups*).

Генерализацијом са *NACE 3-digit* на ниво сектора, добијене су приоритетне области за Србију [2], [4]:

1. Вертикалне Приоритетне области: дигитализација економије и друштва; паметна пољопривреда – храна и здравље, паметна индустрија 4.0 и паметни материјали, културно наслеђе и културне индустрије;
2. Хоризонталне Приоритетне области: КЕТ; ИКТ; Заштита животне средине, Енергетска ефикасност
3. при чему су КЕТ (*Key Enabling Technologies*): микро и наноелектроника, нано-технологije, индустријска биотехнологија, напредни материјали, фотоника, напредне технологије у производњи^{20,21}

Наставак рада на изради Стратегији паметне специјализације Србије у 2018. години је организација процеса Предузетничког откривања (*Entrepreneurial discovery process, EDP*), односно дијалога између свих заинтересованих страна и квалитативне анализе предложених приоритетних области. Резултати *EDP* фазе, заједно са резултатима процеса генерисања приоритетних области су главни инпути за коначни документ – Стратегију паметне специјализације за Србију.

Културна баштина, заједно са културним индустријама, заузела је место у вертикалним приоритетним областима у радним документима израде Стратегије паметне специјализације Србије. Уз кључно место ИКТ у хоризонталним приоритетним областима, добијена је критична позиција која обезбеђује значај и одговарајућу подршку државе и процесу дигитализације културне баштине. Неопходно је, међутим, да постоји иницијатива и предузетнички потенцијал у институцијама и појединцима који се баве процесом дигитализације културне баштине, како би се та позиција и значај искористили на прави начин и иницирали пројекти и програми којима би се процес дигитализације убрзао и интензивирао.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Развој нових технологија и интернета омогућио је нове начине за постизање циљева културних политика. Међутим, новонастали потенцијал у Србији није у потпуности искоришћен.

Иако значајно заостаје за државама Европске уније у области дигитализације културне баштине, у Акционом плану за спровођење Стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027. године, дефинисано је да је

20 JRC and IWB, Smart Specialisation & Organisational Development: Roadmap 2017–2018 for the pilot project with Serbia, Internal working document, 2017.

21 Henning Kroll, Esther Schnabl, Djerdj Horvat, Mapping of economic, innovative and scientific potential in Serbia, Karlsruhe: Fraunhofer ISI, 2017.

потребно успоставити регулаторни оквир дигитализације и дефинисати обавезе и надлежности установа културе и учесника у процесу дигитализације, изградити Национални портал за представљање дигитализованог културног наслеђа и савременог стваралаштва дигитализације и омогућити отворен приступ дигитализованој грађи.

Потребно је уложити значајна финансијска средства за дигитализацију како би што пре дошло до формирања националног веб-портала културних добара, што би обогатило културни живот грађана Србије, али и српске дијаспоре која тренутно има мале могућности приступа културним делима свога народа путем интернета. Неопходно је прилагодити правну регулативу у овој области како би дигитализација омогућила додатне приходе културним установама, захваљујући заједничким пројектима јавног и приватног сектора и јефтином промовисању културног туризма ван државних граница.

За успех дигитализације културне баштине у Србији потребно је посебан нагласак ставити на квалитет ангажованог кадра. Потребно је претходно искуство у менаџменту у култури, организационим пословима и свеобухватно и детаљно познавање домаћих установа културе, правних норми и процедура.

ЛИТЕРАТУРА

1. Cornelia Dümcke, Mikhail Gnedovsky, *The Social and Economic Value of Cultural Heritage: literature review*, European Expert Network on Culture (EENC) Paper, 2013.
2. Henning Kroll, Esther Schnabl, Djerdj Horvat, *Mapping of economic, innovative and scientific potential in Serbia*, Karlsruhe: Fraunhofer ISI, 2017.
3. IMP-CIRNT, *ICT case study in Serbia: Report on the innovation potential of the ICT sector in Serbia*, 2018, available at: <http://www.pupin.rs/cirnt/wp-content/uploads/2018/06/ICT-case-study-report.pdf>
4. JRC and IWB, *Smart Specialisation & Organisational Development: Roadmap 2017–2018 for the pilot project with Serbia*, Internal working document, 2017.
5. *Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the European Cultural Heritage Strategy for the 21st century* (CM/Rec(2017)1), Council of Europe, 2017.
6. Roswitha Poll, *NUMERIC: statistics for the digitisation of European cultural heritage*, Program, Vol. 44 Issue: 2, pp. 122–131, 2010.
7. Акциони план за спровођење Стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027. године.
8. Бранко Красојевић, Биљана Ђорђевић, *Нематеријално културно наслеђе: шириситички ресурс Србије*, SYNTHESIS 2015 – Tourism and hospitality, International Scientific Conference of IT and Business-Related Research, стр. 561–565.
9. Закон о култури, Сл. гласник РС, бр. 72/09, 13/16, 30/16 – исправка.
10. Закон о културним добрима, Службени гласник РС, бр. 71/94.
11. Национални центар за дигитализацију, <http://www.ncd.org.rs/index.html>.

12. Правилник о ближим условима за дигитализацију библиотечко-информационе грађе и извора, Службени гласник 102/17, 2017.
13. Предлог Стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027, доступно на: <http://www.kultura.gov.rs/docs/dokumenti/predlog-strategije-razvoja-kulture-republike-srbije-od-2017--do-2027-/-predlog-strategije-razvoja-kulture-republike-srbije-od-2017--do-2027-.pdf>
14. Смернице за дигитализацију културног наслеђа у Републици Србији, Република Србија, Министарство културе и информисања, 2017.

ЗАХВАЛНОСТ

У раду су саопштени резултати истраживања на пројекту: „Истраживање и развој платформе за научну подршку у одлучивању и управљању научним и технолошким развојем у Србији“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја у периоду 2011–2018, евб. III 47005.

DIGITALISATION OF CULTURAL HERITAGE IN SMART SPECIALIZATION STRATEGY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Đuro Kutlača, Dušica Semenčenko,
Dijana Štrbac and Lazar Živković
Institute "Mihajlo Pupin", Belgrade

SUMMARY: This paper analyzes the place of digitization of cultural heritage in the strategic documents of the Republic of Serbia, assesses the needs and available resources, and then compares the efforts of the state in this field with the position and activities on the digitization of cultural heritage in the European Union. Challenges in the field of digitization of cultural heritage in Serbia are analyzed and measures in response to the identified challenges are proposed. It is particularly analyzed the role of cultural heritage and the process of its digitization within the priority areas of Smart specialization strategy of Serbia as a potential measure for resolving several challenges that the digitization process in Serbia is faced with.

Keywords: Digitalization, cultural heritage, Serbia, Smart specialization strategy